

ლია ლეჟავა

**თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის
ნორმალიზაციის ისტორიიდან
(სალიტერატურო ენის ნორმათა
დამდგენი კომისიები)**

ბევრი რამ თქმულა იმის შესახებ, თუ რა მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა მდიდარი ტრადიციების მქონე ქართული სალიტერატურო ენა XVIII ს-ის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული, და იმის შესახებაც, თუ ერთი საუკუნის შემდეგ, ურთულეს პოლიტიკურ პირობებში, როგორ იბრძოდა XIX საუკუნის ქართველი ინტელიგენცია მშობლიური ენის წართმეული უფლებების დასაბრუნებლად, მის დასახვეწად, მონოლითურობის აღსადგენად. ეს მძიმე პროცესი დიდხანს გაგრძელდა. ქართული ენათმეცნიერული აზრი ეძიებდა გზებს, საშუალებებს, ნაბიჯ-ნაბიჯ მიიწევდა წინ და დიდი ძიებისა და ძალისხმევის შედეგად ეს გზაც გამოჩნდა: XX ს-ის 20-30-იან წლებში ასეთი გამოსავალი მოინახა: მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული, რომ სპეციალისტთა საერთო ძალებით განხილულიყო სალიტერატურო ენაში არსებული სადავო საკითხები და დადგენილიყო მისაღები, მართებული ფორმები, როგორც **ნორმები სალიტერატურო ენისა**. მეტიც, ე.წ. კულტურულ რევოლუციასთან დაკავშირებით 30-იან წლებში სალიტერატურო ენის მართებული გზით განვითარება **სახელმწიფო საქმედ** იქნა აღიარებული.

1935 წელს შეიქმნა და დღემდე მუშაობს თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დამდგენი სახელმწიფო კომისია (ამჟამად — საქართველოს პრეზიდენტთან არსებუ-

ლი სახელმწიფო ენის მუდმივი სახელმწიფო კომისიის (სახით), სადაც ხდებოდა (და ხდება დღესაც) ენობრივ ნორმათა განხილვა და დამტკიცება.

წინამდებარე წერილში ჩვენ შევეცადეთ თვალი გაგვედევნებინა მთელი ამ პროცესისათვის: რა უძლოდა წინ ნორმათა დამდგენი კომისიის შექმნას, როგორ გაჩნდა და დაიხვეწა იდეა ასეთი კომისიისა და როგორ შემზადდა საამისო ნიადაგი; ვეცადეთ მოკლედ აღგვეჩვენოთ ის ფაქტები, რომელთაც საძირკველი ჩაუყარეს ნორმათა კომისიის შექმნას, — იქნებოდა ეს მცირე წრეები, სხვადასხვა საზოგადოება (მაგ., ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება, საენათმეცნიერო საზოგადოება...), სხვადასხვა დონის სატერმინოლოგიო კომისია-კომიტეტები, მწერალთა ყრილობები თუ ცალკეულ პირთა ცდა და მონღომება...; დასასრულ, მოთხრობილია, თუ როგორ შეიქმნა და მოღვაწეობს ეს კომისია მთელი ამ ხნის მანძილზე, როგორია მისი მიზნები და ამოცანები. ამასთანავე, მოკლედ აღწერილია ისიც, თუ როგორ გაფართოვდა ამ კომისიის მუშაობის შედეგად (რა თქმა უნდა, დიდი საზოგადოებრივი ძვრების ფონზე) თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციები და მისი მოქმედების არე...

* * *

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალისაციის საკითხი მთელი სიმწვავეით დაისვა XIX ს. შუა წლებში. ჟურნალ „ცისკარში“ გამოითქვა ზოგი მოსაზრება ისეთ პრობლემურ საკითხთა შესახებ, როგორცაა: სამი ენის (თუ სტილის) ნაცვლად ერთი ენის აუცილებლობა (ლ. არდაზიანი, ივ. კერესელიძე, დიმ. ყიფიანი, პლ. იოსელიანი), ამ ენის დაახლოება ხალხის სასაუბრო ენასთან (ალ. ორბელიანი, დიმ. ბაქრაძე, ლ. არდაზიანი), სალიტერატურო ენის დახვეწა (ი. ლორთქიფანიძე, ლ. არდაზიანი)... ეს იყო სადი, პროგრესული, მაგრამ ძნელად განსახორციელებელი აზრები. მათი და ზოგი სხვა პრობლემისათვის ზრუნვა და ბრძოლა ახალ თაობას ხვდა წილად.

ცნობილია, რომ 80-იანი წლების დამდეგს საქართველოში ახლად დაბრუნებულმა „თერგდალეულებმა“ თავის უპირველეს მიზნად დაისახეს დამოუკიდებლობის დაბრუნება სამშობლოსა-

თვის და იმთავითვე გააჩაღეს ბრძოლა ეროვნული თვითმყოფობისათვის. ამ ბრძოლაში ერთ-ერთი უპირველესი პრობლემა იყო ეროვნული ენის საკითხი, რაც გულისხმობდა თავის უფლებებში აღდგენას ქართული ენისას, რომელიც ცარიზმის გამარჯვებელი პოლიტიკის შედეგად უფლებააყრილი და დაძაბუნებული იყო, უცხოენოვანი მასალის მოძალებით, არქაიზმებით, დიალექტიზმებით, ბარბარიზმებით აქრელებული და დამძიმებული. უნდა აღდგენილიყო და დამკვიდრებულიყო ერთი და ერთიანი, დახვეწილი, შევსებულ-გამდიდრებული სალიტერატურო ენა, გაფართოებულიყო მისი მოქმედების ასპარეზი.

ამ ურთულესი ამოცანის გადასაჭრელად დიდი ძალისხმევა დასჭირდა ახალი თაობის მეთაურს **ილია ჭავჭავაძეს**, რომელსაც გამოარჩევდა არა მარტო სხვათაგან ძლიერი ინტელექტი, ფართო განათლება, უდიდესი პატრიოტიზმი და პრინციპულობა, არამედ აგრეთვე ამ საქმისათვის ეგზომ აუცილებელი „უდიდესი მოქალაქეობრივი გამბედაობა და დემოკრატიული რადიკალიზმი“ (არნ. ჩიქობავა). მან ჯერ კიდევ პეტერბურგიდან გამოგზავნილ ცნობილ წერილში რევაზ ერისთავის მიერ შესრულებული თარგმანის შესახებ შეძლო წამოყენებინა და დაეცვა ერთი, ხალხის მეტყველებასთან დაახლოებული სალიტერატურო ენის იდეა და პრაქტიკულად გადაეჭრა ქართული ანბანის გამარტივების პრობლემაც, რომელიც **დავით ჩუბინაშვილმა** წამოაყენა თავის ქართულ-რუსულ ლექსიკონს წამძღვარებულ „ქართულ ლრამმატიკაში“ (1846 წ.).¹ კრიტიკის ქარცეცხლმა ვერ შეაშინა ილია... ისე რომ, **ერთი სალიტერატურო ენის** საკითხი შედარებით მალე და ადვილად მოგვარდა — ილიას „საქართველოს მოამბესა“ და „ივერიაში“ დაინერგა ხალხის ენასთან მიახლოებული სადა, მოქნილი სალიტერატურო ენა. აქ ე.წ. „ზედმეტი ასოებიც“ აღარ იხმარებოდა.

უფრო რთული და მწვავე იყო მეორე — **ერთიანი სალიტერატურო ენის** პრობლემა, რომლის გადასაჭრელად ილია და მის ირგვლივ შემოკრებილი ინტელიგენცია მთელი სიცოცხლის

¹ ილიას უახლოესმა თანამებრძოლმა დავით ყიფიანმა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ყოფნისას (1857-1860) საჭარო ლექციებიც წაიკითხა სალიტერატურო ენის გახალსურებისა და ფუნქციონირების ასოების შესახებ (იხ. ალ. კალანდიაძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, III, 1989, გვ. 23).

მანძილზე იბრძოდნენ. აუცილებელი იყო გადარიბებული ენის შევსება-გამდიდრება ხალხში გაბნეული ძარღვიანი სიტყვებითა და ფრაზეოლოგიით, ძველი ქართული და ინტერნაციონალური ტერმინებით, რათა მეცნიერების ყველა დარგს შესძლებოდა მათი გამოყენება, საშური იყო ენის დახვეწა, განთავისუფლება ბარბარიზმებისაგან, არქაიზმებისაგან, დიალექტიზმებისაგან (ენის დემოკრატიზაციას ზომ ბუნებრივად მოჰყვა დიალექტური მასალის უხვად შემოჭრა სალიტერატურო ენაში). არანაკლებ საშური იყო ლექსიკონის, გრამატიკის შექმნა, სკოლებში ქართული ენის სწავლების მოგვარება და სხვა მრავალი.

ქართულ პრესაში ფართო მსჯელობა გაიმართა ენის სიწმინდის საკითხებზე. ამ საქმესაც ილიამ მისცა ბიძგი **პეტრე მირიანაშვილის** მიერ უცხოეთიდან გამოგზავნილი წერილის პასუხში ზედსართავ სახელთა მაწარმოებლების შესახებ¹.

ამ მსჯელობისას თავდაპირველად ყურადღების ცენტრში მოექცა ენაში უხვად დაგროვილი პარალელური ფორმები. გასარკვევი იყო, რომელი ფორმა უნდა მიჩნეულიყო სალიტერატურო ენისათვის მისაღებად: **ადვიარებ** თუ **ვალიარებ**, **წავიდენ** თუ **წავიდნენ**, **ხეები** დგას თუ **ხეები** დგანან, **კეთილ** კაცის თუ **კეთილი** კაცის, **მუსიკალური** სასწავლებელი თუ **სამუსიკო სასწავლებელი**...

ასეთ კონკრეტულ საკითხებზე მსჯელობისას (რაც მე-19 ს-ის ბოლომდე გრძელდებოდა) წამოიჭრებოდა ხოლმე ზოგადთეორიული საკითხების გარკვევის საჭიროება; გროვდებოდა საყურადღებო მოსაზრებები, მნიშვნელოვანი შეხედულებები, ყალიბდებოდა დებულებები, გზას იკვლევდა მართებული თვალსაზრისი სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ცალკეულ საკითხთა შესახებ, თანდათან იკვეთებოდა პრობლემური საკითხებიც, კერძოდ: **ორთოგრაფიის** ხასიათი და ადგილი ქართულში (სჭირდება თუ არა ქართულს ორთოგრაფია?), რა უნდა იყოს საყრდენი ენის ფორმათა შემუშავებისას? სალიტერატურო ენისა და დიალექტების მიმართების საკითხი: უცხოენოვანი ლექსიკის შემოტანისა და მისი ქართულად გადმოცემის პრინციპები, ქართული

¹ პ. მირიანაშვილი მოითხოვდა უცხოური ზედსართავები გვეხმარა ისე, როგორც ძირულ ენაშია (გენიალი, სოციალი...), ილია კი ქართული ენის მწარმოებლით გაფორმებას ამჯობინებდა (ყმებური, სოციელებური...).

ენის ლექსიკონის შედგენის, გრამატიკის შექმნისა და სხვა საკითხები. მეორე მხრივ, არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ კარგად არ იყო გამოჩენული გრამატიკული და ნორმატიული საკითხები.

ცხარე დისკუსიებმა მალე აშკარა გახადა, რომ პრესის ფურცლებზე გაშლილი პაექრობით შეუძლებელი იყო გადაჭრა სადავო საკითხებისა (როგორც კონკრეტული, ისე ზოგადთეორიული), ყველასათვის მისაღები დასკვნების მიღწევა, მით უფრო — მათი დამკვიდრება. ისიც ნათელი შეიქნა, რომ ეს არ იყო ერთი ან ორი პირის გადასაწყვეტი საკითხები.

ჯერ კიდევ „ცისკარში“ გაიელვა აზრმა, რომ, „ვინც გამოჩენით იციან ქართული ენა, ხანდისხან შეიყარნონ ქართული სიტყვიერების განსჯისა და მისი წარმატებისათვის“¹. 1860 წ. გამოთქმულ ამ აზრს ერთგვარად ეხმარება 1886 წ. ჯერ ილიას სიტყვები: „ჩვენ ვარჩიეთ შეგვეკრიბა რამდენადაც შესაძლოა ქართული ენის მცოდნენი და ყველა საცილობელი საგრამატიკო საგნები გაგვერკვია“², შემდეგ კი ილიას პრაქტიკული ნაბიჯი: „ივერიის“ ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთებამ მის წინაშე კიდევ უფრო მწვავედ დააყენა საორჟოფო საკითხთა განხილვა-გადაწყვეტისა და სალიტერატურო ენის ნორმათა შემუშავების პრობლემა, რომლის გადაჭრის ერთადერთ გზას იგი ენის მცოდნეთა ერთიან ძალისხმევაში ხედავდა. 1886 წ. 8 მარტს მან მოიწვია კიდევ კრება, რომელზედაც განსახილველად წარმოდგენილი იყო ცხრა საკითხი, კერძოდ, როგორ უნდა იხმარებოდეს:

1. ცოდვილ პირისა, ცოდვილი პირისა თუ ცოდვილის პირისა; დიდ კაცმა თუ დიდმა კაცმა; დიდი წყალობით თუ დიდის წყალობით;

2. კაცად, უკანონოდ თუ კაცათ, უკანონოთ;

3. მიყიდე თუ მიგყიდე, შველით თუ ჰშველით — რა შემთხვევაშია აუცილებელი ჰ? რის ნიშანია ის — მოქმედის პირისა, თვით მოქმედებისა თუ მოქმედების მიმართულებისა ცალცალკე, თუ ყველა ამისა ერთად?

4. სწერ, სწერს, ჰწერ, ჰწერს ფორმებში ჰ და ს ერთნა-

¹ აღ. ჯ ა მ ბ ა კ უ რ - ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ქართული უბნობა ანუ წერა, „ცისკარი“, 1860, №6, გვ. 104.

² „ივერიის ფოსტა“, „ივერია“, 1886 წ., №64.

ირად შესაწყნარებელია? თუ შეიძლება ან რა შემთხვევაში შეიძლება, რომ ერთმა მეორის მაგივრობა გასწიოს?

5. ზედ-შესრულის (= ზედსართავის ლ. ლ.) დაბოლოება: „ულ-ი“, „ურ-ი“, „ელ-ი“, „ებურ-ი“ ერთნაირად შესაწყნარებელია თუ არა (მით უფრო უცხო სიტყვებში): **სხვაგნური** თუ **სხვაგნებური**; **ძველური** თუ **ძველებური**; **გენიური**, **გენიალური**, **გენიოსური** თუ **გენიოსებური**?

6. **კაცური**, **ღვთიური**, **ყმური** და **კაცებური**, **ღვთაებური**, **ყმებური** ერთნაირი მნიშვნელობის არიან თუ სხვადასხვისა, რაშია სხვაობა?

7. საჭიროა თუ არა ნაწილაკი **რა** (მივწერე **რა**, მოვიდა)? აღსადგენია თუ არა ძველი სახე: **მო-რა-ვიდა** = მოვიდა რა?

8. თუ ქვემდებარე **-ებ**-იან ან **ნ-**არიან მრავლობითშია, როდის უნდა შეუთანხმდეს შემასმენელი?

9. რა განსხვავებაა ქართული ენისა და რუსული ენის წინადადებათა შორის?

დოკუმენტურად ცნობილი არ არის, ჩატარდა თუ არა ეს სხდომა, ან რა გაგრძელება ჰქონდა ამ წამოწყებას¹. ერთი კია, რომ ეს კრება იქნებოდა ერთგვარი ბიძგის მიმცემიცა და ნიმუშიც ნორმათა მოწესრიგებისათვის, მაგრამ მსგავსი შეკრების მომწყობი ერთხანს მაინც აღარავინ ჩანდა. სალიტერატურო ენის მოწესრიგების პრობლემა კი XIX ს-ის დასასრულსა და XX ს-ის დასაწყისში უფრო და უფრო მწვავედებოდა, შესაბამისად იზრდებოდა და მტკიცდებოდა რწმენა იმისა, რომ მხოლოდ ენის მცოდნეთა შეკრება შეძლებს საქმის შევლას:

ერთიანი პრინციპების შემოღება ვარიანტული ფორმების დაწერილობაში გადაუდებელ საქმედ მიაჩნდა **პეტრე ჭარაიას**. მისი აზრით, ამისათვის „საჭიროა „კვალის“, „ივერიისა“ და „მოამბის“ წარმომადგენლები და ენის მცოდნენი შეიკრიბნენ... და მიიღონ ერთი ეხლანდელი ქართული ენის შესაფერი ორთოგრაფია“².

¹ დაწვრილებით იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძე როგორც მებრძოლი ახალი სალიტერატურო ქართულის დამკვიდრებისათვის. (წიგნში: ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, თბ., 1939; ზ. ჭ უ მ ბ უ რ ი ძ ე, ასი წლის წინათ, ვურნ. „დროშა“, 1986, №4; მისივე, დედა-ენის შესვეური, „კომუნისტი“, 1987, 7.1, ნ. კ ო ტ ი ნ ო ვ ი, ლ. მ ე ფ ა რ ი შ ვ ი ლ ი, ილია ჭავჭავაძე და საგრამბტიკო ბეჭდობა (1886-1894 წწ.), თბილისი, 1992 წ.).

² ბ. ჭ ა რ ა ი ა, ქართული სალიტერატურო ენა და ქართული მართლწერა, „მოამბე“, 1895, №9, გვ. 98.

გრიგოლ ყიფშიძე ყველაზე მტკივნეულად და პირველ რიგში მოსაგვარებლად მიიჩნევს სინტაქსის საკითხებს; მისი აზრით, მართლწერის საკითხები (**ვალღარე** თუ **აღღიარე**, **ახლა** თუ **ეხლა...**) შედარებით წვრილმანია, უფრო მნიშვნელოვანია სიტყვათშეხამებები და კალკები, რომელთა მოსაგვარებლად საკმარისია რედაქციის წარმომადგენელთა შეკრება და შეთანხმება — ასეთი და ასეთი მართლწერა დავიცვათ, ეს სიტყვა ასე ვწეროთ, ეს ასო ასე და ეს ასეო¹.

იმავე წელს გაზ. „ივერია“ აღნიშნავდა: „არაერთხელ გაგვიგონია და წაგვიკითხავს, რომ საჭიროა ამ საგანზედ მოლაპარაკება და ამა თუ იმ დადგენილების მიღება“².

დავით ავალიანი (დონ-ვალიანი) სუამდა საკითხს **კომისიის არჩევის** შესახებ, რომელსაც უნდა მინდობოდა ქართული გრამატიკის შედგენა (ცხადია, ივარაუდებოდა, რომ ეს გრამატიკა ნორმატიული ხასიათისა უნდა ყოფილიყო). კომისიაში უნდა აერჩიათ ქართულის საუკეთესო მცოდნენი სხვადასხვა კუთხიდან. ასეთებად დ. ავალიანს მიაჩნდა ილია, აკაკი, ი. გოგებაშვილი, ალ. სარაჯიშვილი, პ. მირიანაშვილი, გრ. ყიფშიძე, ი. მეუნარგია, ვაჟა-ფშაველა და სხვები³.

იხილავდა რა მრავალ სადავო საკითხს, **თედო სახოკია** კოლექტიური სახელმძღვანელოს შედგენაში ხედავდა გამოსავალს: „ქართული ენის მცოდნენი შეიკრიბონ, ერთობლივი და შეთანხმებული მუშაობით ერთი კარგი სახელმძღვანელო (ეტიმოლოგია და სინტაქსი) შეუდგინონ ქართველ ერსო“⁴.

ბეტრე მირიანაშვილის წიგნის რეცენზენტი წერს: „საჭიროა ქართველმა მეცნიერებმა, ჟურნალ-გაზეთების მესვეურებმა და დაწესებულებათა გამგეობამ მიაქციოს ამ საკითხს ყურადღება, ითავონ საქმე და მოაწესრიგონ დღევანდელი... წერა-ლაპარაკი ისეთის კანონის შემოღებით, რომელიც ყველასათვის სავალ-

¹ გრ. ყიფშიძე, ორიოდ მოსაზრება ქართული ენისა და გრამატიკის შესახებ, „ივერია“, 1904, №101.

² „ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან“, „ივერია“, 1895, №51.

³ დონ-ვალიანი, ორიოდ სიტყვა ქართული ენის შესახებ, „ივერია“, 1904, №101.

⁴ თედო სახოკია, ქართული ენა, „სახალხო გაზეთი“, 1911, №№339-48.

დებულო უნდა იყვეს¹.

ილიას ეს კრება იყო პირველი ცდა სალიტერატურო ენის სადავო საკითხთა განხილვისა ენის მცოდნეთა თავყრილობაზე და ამდენად პირველ ნორმათა კომისიას თუ ასეთი კომისიის ჩანასახს წარმოადგენდა. სწორი იყო ამ კომისიის მუშაობის წესი: განსახილველ საკითხებს წინასწარ აცნობდნენ კომისიის წევრებს, რომ გულდასმით გაცნობის, მოფიქრებისა და აწონ-დაწონის საშუალება ჰქონოდათ.

სალიტერატურო ენის დასახვეწად ილიას გვერდით იბრძოდნენ შესანიშნავი ინტელიგენტები: აკაკი, ვაჟა, დავით ყიფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, გრ. ყიფშიძე, პ. მირიანაშვილი, პ. უმიკაშვილი, ნ. ხიზანიშვილი (ურბნელი), ა. ნანეიშვილი და სხვ. (სალიტერატურო ენის ბედი მათზე იყო მინდობილი, სახელმწიფო ამ საქმეში არ ერეოდა). ქართული ინტელიგენცია იღვწოდა დედაენის ყველა საჭირბოროტო პრობლემის გადასაჭრელად. განსაკუთრებული სიმწვავე შეიძინა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის საკითხმა, როგორც საპასუხო რეაქციამ რუსი მოხელეების ცდაზე — ქართული სახელმძღვანელოების უქონლობისა და ტერმინოლოგიის სიღარიბის საბაბით ემტკიცებინათ, ქართულ ენაზე სწავლება შეუძლებელიაო.

მიუხედავად ამ შესანიშნავი თაობის ტიტანური შრომისა, XIX საუკუნე ისე გაილია, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მონოლითურობის აღდგენა არ მოხერხდა (ს. ჯანაშია).

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე აქტიურად მოღვაწეობდნენ ქართველი ენათმეცნიერები და პედაგოგები: პ. ჭარაია, ს. ხუნდაძე, ს. გორგაძე... მათ თავიანთი ლინგვისტური აღლოს წყალობით საინტერესო დებულებები ჩამოაყალიბეს, მაგრამ ამ საქმეში მნიშვნელოვანი გარდატეხის მიღწევა ძნელი იყო. ნორმალისაციის საკითხებზე მუშაობა კვლავ ინდივიდუალური წესით მიმდინარეობდა. ეს კი საქმეს დიდად წინ ვერ წასწევდა. მაგრამ გარკვეული (და მნიშვნელოვანი) ნაბიჯი წინ მაინც გადაიღვა, კერძოდ, სპეციალისტები უკვე კონკრეტული სადავო საკითხების გარკვევით ან ცალკეული დებულებების ჩამოყალიბებით კი აღარ კმა-

¹ ბიბლიოგრაფია. „გახსოვდეს წერა-ლაბარაკის დროს“, ქართული გრამატიკის წესები, პეტრე მირიანაშვილის მიერ პირველად გამოცემული, თბ., 1914, 31 გვ.: ქურნალი „განათლება“, 1914.

ყოფილდებიან, არამედ იწყებენ ნორმათა შესამუშავებლად საჭირო დებულებათა მთელი სისტემის შექმნას, რადგან უკვე ჩამოყალიბდა აზრი, რომ პირველ რიგში აუცილებელია არა პარალელურ ფორმათაგან მართებული შერჩევა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, არამედ საერთო საყრდენის, საერთო ამოსავლის მოძებნა, პრინციპთა სისტემის შექმნა. ცნობილია რამდენიმე სპეციალისტის (მაგ., სილ. ხუნდაძისა, გრ. ყიფშიძისა, სიმ. ვაჩნაძისა, სერგი გორგაძისა და სხვ.) ცდა ასეთი პრინციპების ჩამოსაყალიბებლად.

ყველაფერი ეს ძალზე მნიშვნელოვანი იყო, მაგრამ მიზნამდე ჯერ ძალიან შორს იყო. სხვადასხვა ავტორის აზრები უნდა შეჯერებულიყო, საერთო აზრი უნდა შემუშავებულიყო, რაღაც საერთო ამოსავალი, ზოგადი პრინციპი მონახულიყო, რომ მასზე დაყრდნობით მიღებული ნორმა დაკანონებულიყო და ყველასათვის სავალდებულოდ გამოცხადებულიყო და დანერგილიყო. სხვაგვარად სალიტერატურო ენაში ანარქიის დაძლევა და ერთსახეობის დამკვიდრება შეუძლებელი იყო. იმჟამად კომისიის სამუშაოდ ან ყრილობის მოსაწვევად საჭირო სათანადო პირობები ჯერ კიდევ არ მომწიფებულიყო. სპეციალისტები იძულებულნი იყვნენ მცირე წრეში მაინც განეხილათ სადავო საკითხები თუ შემუშავებული პრინციპები. იმართებოდა მსჯელობა და ეს წრეებიც ნორმების შემუშავებელ თავყრილობას წარმოადგენდა, ნორმების კომისიას ემსგავსებოდა.

ასე, მაგალითად, 1899-1900 წლების განმავლობაში, ზამთრობით **სილოვან ხუნდაძე** თავის გამოკვლევას — „სალიტერატურო ქართულს“ — კითხულობდა ქართული ენის მოყვარულთა მცირე წრეში, ქუთაისში. იგი წერს: „კვირაში ერთხელ ვიკრიბებოდით და ბევრი დრო მოვანდომეთ სადავო საკითხების გამოკვლევას. პირველ სხდომაზე შემდეგი წინადადება მივეცი ხსენებულ კრებას: დავსხდეთ საქართველოს ორივე მხრიდან ქართული ენის მცოდნე პირები, მოვახდინოთ მათი კრება სადმე, დავავალოთ შეიმუშაონ ქართული ენის სადავო ფორმები და, რასაც ისინი დაადგენენ, ვიხმართ-მეთქი. ჩემი წინადადების დედააზრი ყველას მოეწონა, მაგრამ მისი პრაქტიკულად განხორციელება შესაძლებლათ ვერ დაინახეს და ამიტომ კერძო წრეში დავიწყე

ამ ნაშრომის კითხვა¹.

გარკვეული როლი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ისტორიაში შეასრულა ასეთივე მეცნიერთა მცირე წრემ (ივ. ჯავახიშვილი, იოს. ყიფშიძე, კ. კეკელიძე, პ. ინგოროყვა, იუსტ. აბულაძე), რომელმაც 1915 წ. სექტემბრის პირველ რიცხვებში რამდენიმე სბდომაზე განიხილა ცნობილი ენათმეცნიერისა და ისტორიკოსის **სერგი გორგაძის** მოხსენება სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის პრინციპთა შესახებ და გზა დაულოცა მას (იგივე მოხსენება უფრო სრული სახით იმავე წლის 20.IX-ს მოხსენდა „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას“ (განიხილეს 21.X-ს და 5.XII-ს), ზოლო 1916 წ. 3-4 იანვარს — ქუთაისის საისტორიო საზოგადოების კრებასაც. მოხსენების მთავარი დებულებები, რომლებიც ყველგან მოწონებულ იქნა, მალე გამოქვეყნდა ცალკე წიგნაკად: ს. გორგაძე, „ქართული მართლწერა“ (ქუთაისი, 1916, გვ. 3-61). წინასიტყვაობაში ავტორი წერს: „სალიტერატურო ენაში მართლწერის წესებში არსებული ანარქია უბიძგებს ავტორს ეს თავისი პროექტი საზოგადოების სამსჯავროდ გამოიტანოს ქვეყნის მთელი მოსახლეობისათვის და არსებული ანარქიის ცოტაოდნად მაინც შესასუსტებლად და შესაჩერებლად... პრინციპთა შორის შინაგანი კავშირი და განსაზღვრული თანმიმდევრობაა: ყოველი შემდეგი პრინციპი წინას აუცილებელ დაბოლოებას და შესამზღვარს წარმოადგენს“. ამ პრინციპების ძირითადი აზრი მოკლედ ასე შეიძლება გადმოვცეთ:

1. ქართული მართლწერა არ არის წმინდა ფონეტიკური.
2. ბარალელურ ფორმათაგან სალიტერატურო ენაში უნდა დარჩეს მხოლოდ ერთი. ერთსახეობა აუცილებელია ენის მონოლითურობისათვის.
3. შერჩევისას უნდა გამოირიცხოს „მკვდარი“ ფორმები, დარჩეს ცოცხალი ფორმა.
4. მკვდრად ჩაითვლება ის ფორმები, რომლებიც ძირითად დიალექტებში (ქართლ-კახურსა და იმერულ-გურულში) აღარ იხმარება.
5. ცოცხალ ბარალელურ ფორმათაგან კი იმას მიეცემა უპირატესობა, რომელიც გენეტიკურად ახლოსაა ძველ მკვდარ

¹ ს. ხ უ ნ დ ა ძ ე, სალიტერატურო ქართული, ქუთაისი, 1901, გვ. VIII.

ფორმასთან.

6. თუ გაძნელდა ფონეტიკურ-დიალექტურ პარალელურ ფორმათა შორის უმჯობესის შერჩევა, უპირატესობა უნდა მიეცეს მორფოლოგიურად სწორ ფორმას.

ამ მთავარ პრინციპთა შორის მოქმედებს ორი დანარჩენი პრინციპი:

7. კეთილზმონახების პრინციპი, რომელიც უპირატესობას ანიჭებს სმენისათვის უფრო სასიამოვნო და გამოთქმისათვის უფრო ადვილ ფორმებს (შემდგომში ს. გორგაძემ უარყო ეს პრინციპი).

8. სასინტაქსო-ლოგიკური პრინციპი, რომელიც მოითხოვს სინტაქსური წესების მკაცრად დაცვას.

სერგი გორგაძის პრინციპები იმ პერიოდისათვის მეტად მნიშვნელოვანია, როგორც სისტემაში მოყვანილი დებულებები ენის ნორმალიზაციის შესახებ, თუმცა ს. **დანელიამ** უსაყვედურა მას სირთულისა და ევროპული ენების ორთოგრაფიულ სისტემაზე დაყრდნობის გამო. ამ და სხვა ავტორთა პრინციპზე მსჯელობა აქ შორს წაგვიყვანდა. აქ გავიხსენებთ მხოლოდ **იოსებ ყიფშიძის** (რომლის შეხედულებებიც ახლოს იყო ს. გორგაძის პრინციპებთან) ძირითად დებულებას: „ორთოგრაფიის სადავო საკითხების მოსაწესრიგებლად არ კმარა ერთ რომელიმე (ფონეტიკურ, გრამატიკულ თუ ისტორიულ) პრინციპზე დაყრდნობა, საჭიროა საკითხისადმი კომპლექსური მიდგომა.“

იმავე ათიან წლებში, გარდა მცირე წრეებისა, იქმნება ეროვნულ ფასეულობებზე მზრუნველი საზოგადოებები, რომლებიც აქტიურად ებმებოდნენ სალიტერატურო ენის მოწესრიგების საქმეშიც. ასე, მაგ., ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების („ქ. შ. წ.-კ. გ. საზ-ბა“) ქუთაისის განყოფილების სხდომაზე 1911 წლის 11 იანვარს გამართულა მსჯელობა ერთიანი მართლწერის შესახებ. **გრიგოლ გველესიანის** წინადადებით გამგეობას გადაუწყვეტია ლინგვისტთა კრების მოწვევა და ამის შესახებ მთავარი გამგეობისათვის სათანადო მოხსენების წარდგენა.

მართლაც, 1912 წლის 21 მარტს ქ. შ. წ.-კ. გ. საზოგადოების სხდომას (თავმჯდომარე გ. ყაზბეგი) ქუთაისის განყოფილების წარმომადგენელმა **სამსონ ყიფიანმა** მოახსენა, რომ მას დაევალებული აქვს აღძრას ერთიანი მართლწერის საკითხი და

წარმოადგინა ქუთაისის განყოფილების მიერ შემუშავებული ასეთი გეგმა: მთავარმა გამგეობამ იკისროს ხელმძღვანელობა და არა უგვიანეს მიმდინარე წლის ზაფხულისა, ჩაატაროს ლინგვისტთა კრება თბილისში; კრების შემადგენლობა შეარჩიოს ქართული ენის, ხალხისა და ქვეყნის ზედმიწევნით მცოდნე პირთა შორის. პირველმა კრებამ უნდა გაარკვიოს ის ზოგადი პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად დაედება შემდეგ კრებათა მუშაობას, კერძოდ:

1. რას უნდა ემყარებოდეს ენის ფორმათა დამუშავება — ხალხის მეტყველებას, ძველ მწერლობას, თანამედროვე კლასიკოსებს, აკადემიურ, თეორიულ კვლევა-ძიებას თუ ყველას ერთად;

2. რა პრინციპები მივიღოთ ენის გამშენიერებისა და გამარტივებისათვის;

3. რა გზას დავადგეთ უცხო სიტყვებისა და სამეცნიერო ტერმინების გადმოღება-შემუშავებისათვის;

4. საჭიროა თუ არა ბეჭდურ სიტყვაში ასომთავრული და სხვ.

მათი აზრით, იმ ზოგადი პრინციპების მიხედვით, რომელთაც კრება მიიღებს სახელმძღვანელოთ, უნდა გარდაწყდეს ყველა სადავო საკითხი გრამატიკისა და მართლწერისა. იმავე პირველ კრებას უნდა აერჩია მცირე კომისია სალიტერატურო ქართულის სახელმძღვანელოს შესადგენად კომისიის მიერ მიღებულ პრინციპულ თუ პრაქტიკულ დირექტივათა მიხედვით. ეს პროექტი მსჯელობის საგნად უნდა ქცეულიყო მომდევნო კრებებზე...¹

თავმჯდომარემ მოიწონა ქუთაისის განყოფილების ინიციატივა, მაგრამ მისი გადაწყვეტა საერთო კრებაზე შეუძლებლად მიიჩნია — გამგეობა დაწვრილებით გამოიკვლევს მას და მოახსენებს კრებასო. იმავე სხდომას **მის. ნახიძემ** მოახსენა, რომ ამავე საკითხის აღძვრა მისთვის დავალებული ჰქონდა ქ.შ.წ.-კ.გ. საზოგადოების ბაქოს განყოფილებას, ოღონდ იქ მიაჩნდათ, რომ სალიტერატურო ენის შემუშავება უნდა დაჰკისრებოდა ერთ ან ორ კაცს, და არა მთელ კრებას, რადგან ეს საკაბინეტო შრომააო².

ყოველივე ეს ნორმათა პრინციპების ძიება-ჩამოყალიბების რეალური ცდა იყო.

¹ ქ. შ. წ.-კ. გ. საზ.-ის სხდომის ოქმი, ქუთან. „განათლება“, 1913 წ. №2-ის დამატებაში, გვ. 17-22.

² ქ. „განათლება“, იქვე.

სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის პრინციპთა პრობლემა „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ ყუარადღების ცენტრშიც მოექცა (ეს იყო მეცნიერულ-პოპულარული ნებაყოფლობითი ორგანიზაცია, დაარსდა 1912 წ. თბილისში, მოსკოვის უნივერსიტეტში, ქართველ სტუდენტთა მიერ 1907 წელს შექმნილი წრის ბაზაზე. დამაარსებელი და თავმჯდომარე **გიორგი თედოს ძე ყორდანია**. საზოგადოება მიზნად ისახავდა ქართული კულტურის ყოველმხრივ შესწავლასა და პოპულარიზაციას¹.

1915 წლის № 8-9-ში ყურნ. „განათლება“ იუწყებოდა: „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებამ“ ერთი ფრიად საჭირო საქმის მოგვარება იკისრა, — ეს საგანი გახლავთ საერთო მართლწერის დამყარება ჩვენს მწერლობაში და გარკვევა სხვადასხვა საგრამატიკო წესებისა“.

საზოგადოება დიდი ენთუზიაზმით შეუდგა საქმეს. ასეთივე ენთუზიაზმით ჩაება ამ მუშაობაში მთელი მოწინავე ინტელიგენცია. განსაკუთრებით ინტენსიური საქმიანობა მიმდინარეობდა 1915-1916 წლებში. კრებებზე წამოიჭრა პრინციპული თუ ორგანიზაციული ხასიათის ბევრი საკითხი. ასე, მაგ.: უფლებამოსილია თუ არა საზოგადოების კრება, საბოლოოდ გადაჭრას სადავო საკითხები, თუ ეს უნდა მიენდოს სპეციალისტთა ყრილობას? შესაძლებელია თუ არა გრამატიკული საკითხების დადგენა დიდ ყრილობაზე, თუ ეს საკაბინეტო საქმეა? ენაში ანარქიის აღსაკვეთად აუცილებელია თუ არა კანონების შემუშავება, ნორმის დადგენა, თუ ერთი რომელიმე ფორმის დაკანონება შემოქმედისა და ცოცხალი მეტყველების შეზღუდვა იქნება? რა უნდა იყოს საყრდენი, ამოსავალი სალიტერატურო ენის ნორმათა დასადგენად — ცოცხალი მეტყველება, ძველი ქართული ენა, ფონეტიკა, თუ ყველა ერთად? სჭირდება თუ არა ქართულს ორთოგრაფია? არის თუ არა განსხვავება სალიტერატურო ენასა და მართლწერას შორის?

სვ. დადიანმა საერთო კრებაზე პრინციპულად დააყენა საკითხი ენის კანონთა შესახებ: „კანონი ნორმაა, ის ასახავს

¹ დაწერილებით იხ. ქსკს, VIII, 1988, გვ. 6-26; ასევე: ლ. გოდერიძე, მასალები ქ.მ.წ.-კ.გ. საზოგადოების ისტორიისათვის; „საისტორიო მონაშენი“, 1973, № 27-28.

იმას, რაც რამდენჯერმე განმეორებულა. მომეცით მე კანონი, რომ მის მიხედვით ვინელმძღვანელოო¹.

ამ საკითხთა შესახებ საზოგადოების საჯარო კრებებზე საინტერესო მსჯელობა იმართებოდა ხოლმე და ზოგჯერ გარკვეულ დასკვნებამდეც მიდიოდნენ. მაგალითად, გადაწყდა, რომ „ქართული მართლწერა იგივე მართლმეტყველება არ არის, ქართული ორთოგრაფია ცალკე არსებობს, როგორც ერთ-ერთი განსაკუთრებული დარგი გრამატიკისა“¹.

ფართო საზოგადოებას შეეძლო თვალი მიედევნებინა, თუ როგორ მიმდინარეობდა მუშაობა სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისათვის, რამდენადაც საინტერესოდ დაწერილი ვრცელი ოქმები (მდივანი — ილია ბაკურაძე) სისტემატურად ქვეყნდებოდა ქართულ პრესაში („საქართველო“, „განათლება“, „სახალხო ფურცელი“, „კლდე“).

საზოგადოების საჯარო კრებებზე დაისვა ლექსიკონების შედგენის საკითხიც: მაგ., **იოსებ იმედაშვილმა** აღნიშნა უცხო სიტყვათა ლექსიკონის შედგენის აუცილებლობა, **პ. მირიანაშვილმა** — მართლწერის ლექსიკონისა, **მელიტონ კელენჯერიძემ** — სამეცნიერო-საგრამატიკო ტერმინოლოგიის შემუშავებისა და ა. შ.

ორი წლის მანძილზე „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ საჯარო კრებებზე მოისმინეს სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისადმი მიძღვნილი ათი მოხსენება: რა გზით შეიძლება მართლწერის მოწესრიგება? ქართული ზმნის მართლწერის საკითხები (ს. გორგაძე); ქართული მართლწერა ჩვენს მწერლობაში; ქართული გრამატიკის სახელმძღვანელოები (მელ. კელენჯერიძე); ქართული მართლმეტყველება და წერა (მის. ხერხეულიძე); ქართული მართლწერის საკითხები; თავსართი სა- და ბოლოსართი -ურ; ილია და აკაკი მართლაც მდაბიურის ენის შემოქმედნი იყვნენ? ლექსიკონის გეგმა და კითხვითი ფურცელი (პ. მირიანაშვილი); სოფელი და სოფლელები სოფ. მგალობლიშვილის მოთხრობებში (იბ. ვართაგავა); ერთი სკოლა და ერთი უნივერსიტეტი მთელი საქართველოსათვის (ივ. როსტომიშვილი).

იპოლიტე ვართაგავას მოხსენების შემდეგ კრებამ ერთ-

¹ ცსსა, ფ. 2094, ს. № 10, გვ. 79.

ხმად მიიღო დადგენილება, რომ დაუყოვნებლივ ამოეკრიბათ ქართველ კლასიკოსთა ნაწარმოებებიდან თანამედროვე მწერლობაში უხმარებელი სიტყვები და ფრაზები. მეორე დღეს კი გამგეობამ დაადგინა, რომ ამ თვალსაზრისით დაქუცმაცებულიყო ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებიც. ამრიგად, საფუძველი ჩაეყარა საილუსტრაციო ფონდის შექმნას.

ენის საკითხებზე მოხსენებათა განხილვა ასე მიმდინარეობდა: მეცნიერულ დონეზე მომზადებული, დასაბუთებული მოხსენება ჯერ იკითხებოდა სპეციალური წრის ან გამგეობის სხდომაზე, შემდეგ ამ მოხსენებას მოისმენდა და განიხილავდა საზოგადოების საჯარო კრება, რომელსაც ხშირად 100-150 კაცი ესწრებოდა. იმართებოდა ფართო მსჯელობა. საკითხი საბოლოოდ უნდა გადაეწყვიტა სპეციალისტთა ყრილობას, რომელიც 1917 წელს უნდა გამართულიყო, მაგრამ ყრილობის მოწვევა ვერ მოხერხდა. 1918 წელს კი ქართული კულტურის მეცნიერული შესწავლა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხელში გადავიდა. (ამავე წლიდან საზოგადოებამ ახალი სახელწოდება („საქართველოს კულტურისა და შრომის კავშირი“) და წესდება მიიღო. მენშევიკების შემოსვლის დროს საზოგადოებას უხდებოდა ბრძოლა არსებობისათვის, მაგრამ მაინც ცდილობდა ზოგი რამის გაკეთებას).

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებამ“ დიდი როლი შეასრულა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის პრობლემის უკეთ გამოკვეთასა და მის სწორ გზაზე დაყენებაში. საზოგადოების მოღვაწეობის შედეგად სალიტერატურო ენის სადავო საკითხებზე მუშაობას სისტემატური, ორგანიზებული ხასიათი მიეცა. სალიტერატურო ენის სირთულეები გახდა არა ცალკეული პირის ან გაზეთის მსჯელობის, არამედ სპეციალისტთა კვლევისა და განსჯის, ენის საკითხთა ფართო წრეში განხილვის საგანი.

შეუენლებელი მზრუნველობითა და დაუცხრომელი მუშაობით „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებამ“ გამოაფხიზლა საზოგადოებრივი აზრი, საზოგადოებრიობის ყურადღება გაამახვილა ენის პრობლემებზე. განსაკუთრებულია საზოგადოების ღვაწლი ქართული ენის როლისა და ავტორიტეტის გაზრდის, მისი ფუნქციების გაფართოება-განმტკიცების, სალიტერა-

ტურო ენის დახვეწისა და მონოლითურობისათვის ბრძოლაში.

საზოგადოებას თავის მოვალეობად მიაჩნდა, რომ ქართველი საზოგადოება შესჩვეოდა ქართულად ლაპარაკსა და აზროვნებას. საზოგადოების ყოველგვარი კრებები, კრების ოქმები, მიწერ-მოწერა მხოლოდ ქართულად წარმოებდა; განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სკოლებში ქართული ენის დაცვას; აუცილებლად მიაჩნდათ, რომ ქართული პრესის სათავეში ყოფილიყვნენ ქართული ენის კარგად მცოდნენი, რომ ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებს ზეოლოდათ სტილისტები...

შეიძლება ითქვას, რომ თავისი მუშაობის ხასიათით, სერიოზულობითა და დონით ეს საზოგადოება ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დამდგენ კომისიას უტოლდება, მისი წინამორბედი.

ყოველივე ამის შედეგად ამ დიდი ეროვნული პრობლემის მოგვარება, მიუხედავად სირთულეებისა, XX ს-ის დასაწყისიდან, 10-20-იან წლებში, თანდათან რეალური ხდებოდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ქართულ მეცნიერებაში მოღვაწეობა დაიწყო ფრიად ნიჭიერმა, კარგად განსწავლულმა თაობამ (ივ. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, იოს. ყიფშიძე, დ. უზნაძე, კ. კეკელიძე, ს. გორგაძე, იუსტ. აბულაძე, ს. ჯანაშია, არნ. ჩიქობავა, ს. ყაუხჩიშვილი, გ. ჟორდანიასა და სხვ.). ამავე დროს ქვეყანაში დიდი ძვრები ხდებოდა.

* * *

როგორც ცნობილია, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე წამოყენებულ იქნა კავშირში შემავალ ერთა კულტურული აღორძინების ლოზუნგი. ამა თუ იმ ერის კულტურას ფორმა ნაციონალური უნდა ჰქონოდა, ხოლო შინაარსი — ინტერნაციონალური. მაგრამ ამ ლოზუნგს ჰქონდა მეორე მხარეც. ი. სტალინი წერდა: „უნდა აყვავდეს ერთ ქვეყანაში ნაციონალური კულტურა (და ენები) პროლეტარიატის დიქტატურის პერიოდში იმ მიზნით, რომ მომზადდეს პირობები მათი გაქრობისა და ერთ საერთო სოციალისტურ კულტურად (ან ერთ საერთო ერად) შეერთებისათვის მსოფლიოში სოციალიზმის გამარჯვების პერიოდში“¹.

¹ ი. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები (გვ. 590). ვიმოწმებთ ვ. თოფურიას პუბლიკაციის მიხედვით.

ვინაიდან სალიტერატურო ენა კულტურის პროდუქტიცაა და მისი შემდგომი განვითარების საშუალებაც, ცხადია, ფორმით ნაციონალური კულტურის შექმნის უპირველესი პირობა იყო ნაციონალურ ენათა უფლებების აღდგენა, მისი გამოყენება ცხოვრების ყველა სფეროში. 1921 წ. ქართული გამოცხადდა სახელმწიფო ენად, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ქართულ ენაზე იმუშავებდა ყველა დაწესებულება... მაგრამ ეს საკმაოდ რთული პროცესი იყო. ხანგრძლივად დევნილი და შევიწროებული, თითქმის ხმარებიდან ამოღებული ქართული ენა საჭიროებდა დახვეწას, გამდიდრებას ლექსიკით, პირველ რიგში სამეცნიერო ტერმინოლოგიით შევსებას. ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის მდგომარეობა კი რთული იყო. 1925 წ. გ. ახვლედიანი წერდა: „ქართველ ერს, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო შეექმნა თავისი ტერმინოლოგია, რადგანაც... ასი და მეტი წლის განმავლობაში სამეცნიერო აზროვნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ენად იგი გამოყენებული არ იყო და აქედან ცხადია, თუ რატომ არ ხდებოდა თანდათან ნორმალური სპეციალიზაცია ქართული ენის ლექსიკისა“¹.

ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციები, მისი გამოყენების არე ერთბაშად დიდად გაიზარდა ე.წ. კულტურული რევოლუციის შედეგად. სალიტერატურო ენა შეივსო, გამდიდრდა, ამასთან, მომრავლდა პარალელური ფორმები და სადავო საკითხებიც. მათი მოწესრიგება გადაუდებელ საქმედ იქცა.

ქართველი ინტელიგენცია გრძობდა ამას და თავდადებით იღვწოდა ენის დასახვეწად, გასამართავად. მაგრამ ცალკეულ პირთა თუ საზოგადოებათა ძალები საკმაო არ იყო ამ დიდი საქმის მოსაგვარებლად. საჭირო ძალებითა და მასშტაბით მუშაობა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ სახელმწიფოს ჩარევის შემდეგ.

ვინაიდან სალიტერატურო ენა სახელმწიფო ენა იყო საქართველოსათვის (მასზე ზრუნვა ევალებოდა სახელმწიფოს), მისი უნიფიკაციისათვის სათანადო ღონისძიებათა სრულყოფილი განხორციელება მხოლოდ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობას თუ შეეძლო.

საქართველოს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობაც 30-იან წლებში დანტერესდა სალიტერატურო ენის პრობლემებით, შე-

¹ გ. ახვლედიანი, წინასიტყვაობა წიგნისა: ლ. ც ა გ ა რ ე ლ ი, სამხედრო-ტექნიკური ტერმინოლოგია, ტფილისი, 1925, გვ. IV.

დლო საგანგებო კომისიის შექმნა და სათანადო ნორმათა პრინციპების შემუშავებაც (1934-35).

1950-იან წლებში კიდევ უფრო ორგანიზებულად წარმოებდა სისტემატური მუშაობა. 1953 წ. შეიქმნა მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რომელსაც სალიტერატურო ენის უნიფიცირებისათვის კანონის ძალის მქონე ნორმები უნდა დაედგინა. კომისიას თავმჯდომარეობდა მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე (ამ ხაზით კომისიას სხვადასხვა დროს ხელმძღვანელობდნენ: გ. ჯავახიშვილი, ზ. პატარაძე, დ. ქართველიშვილი, ო. ჩერქეზია, ნ. ჭითანავა). კომისია წარმომადგენლობითი ხასიათისა იყო. მის შემადგენლობაში იყვნენ საღირეპტივო ორგანოების, ქართული მწერლობის, სამეცნიერო დაწესებულებათა წარმომადგენლები, პრესის მუშაკები, ქართული ენის სპეციალისტები.

თუმცა XIX ს-ის ბოლოს და XX ს-ის ათიან წლებში ქართველი ინტელიგენცია თავგამოდებით შრომობდა ქართულ სახელმძღვანელოთა და სათანადო ტერმინოლოგიათა შესაქმნელად, ჯერ კიდევ მაინც ბევრი რამ იყო საჭირო ეროვნულ სასწავლებელთა ქართული სახელმძღვანელოებით უზრუნველსაყოფად. მდგომარეობას კიდევ უფრო ართულებდა ის სიძნელებები, რომლებიც პოლიტიკურ-სოციალურმა ძვრებმა მოიტანა ენაში: უხვი უცხოენოვანი მასალა, თარგმანები, ოფიციალური ქაღალდები და სხვ. სალიტერატურო ენის დაუხვეწაობა დიდ სირთულეს უქმნიდა მეცნიერებს, მწერლებს, მთარგმნელებს, პედაგოგებს, ჟურნალისტებს...

მაგრამ მთავარი მაინც ის იყო, რომ ქართული ენა ოფიციალურად აღდგა თავის უფლებებში. რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა უფრო და უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდა სალიტერატურო ენის აღორძინებას (თუნდაც მოსკოვის კურსის შესაბამისად!). სალიტერატურო ენის შესახებ მსჯელობდნენ ცაკის პლენუმებზე, მწერალთა კავშირის ყრილობებზე, პრესაში... განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა გაზეთს, რომელსაც ყველაზე მეტი მკითხველი ჰყავდა. ენის სიწმინდისათვის ბრძოლაში ჩაება ფართო საზოგადოებრიობა. ინტელიგენცია თავდაუზოგავად იბრძოდა სკოლისა და დაწესებულებათა გაეროვნულებისათვის¹.

1918 წ. ივნისის მეორე ნახევარში მუშაობა დაიწყო ტექნიკური საზოგადოების სატერმინო სექციამ, რომლის წევრე-

¹ უფრო დაწვრილებით იხ. ლ. შალვაშვილი, ქართული სალიტერატურო ენის ლექსიკის განვითარება საბჭოთა პერიოდში, თბ., 1986, გვ. 295 და შმდ.

ბიც იყვნენ: ვასილ კაკაბაძე (თავმჯდომარე), გიორგი გედევანიშვილი (მოადგილე), ირაკლი მჭედლიშვილი, დავით ბერიკაშვილი (მდივანი). 1919 წელს მათ შეუერთდა მეორე ჯგუფი: რუსუდან და გიორგი ნიკოლაძეები (რომლებიც მანამდე დიდი ჯიბაიშის სკოლაში მოღვაწეობდნენ და ერთი წლით ადრე დაეწყოთ ქართული სახელმძღვანელოებისათვის ტერმინოლოგიის შემუშავება), ივ. ბერიძე, მიხ. შალამბერიძე¹.

სატერმინო სექციამ შეადგინა და გამოსცა „ტექნიკური ლექსიკონი (სიტყვარი)“, პირველი წიგნი (რუსულ-ქართული ნაწილი) — 1920 წელს, მეორე წიგნი (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული ნაწილები) — 1921 წელს. ლექსიკონის შედგენაზე შეუწეველბელი ენათუზიანზმით იღვაწა იმდროინდელმა ტექნიკურმა ინტელიგენციამ. მათ მიერ შემუშავებული ბევრი ტერმინი დამკვიდრდა ქართულ ენაში (წნევა, ძრავა, სინჯარა, ხსნარი, წნეხი, ნათურა...), მაგრამ ლექსიკონის ძირითადი პრინციპი არ იქნა მოწონებული, რადგან სრულიად უგულვებელყოფდა ინტერნაციონალურ ტერმინებს და მათ ცვლიდა მოგონილი ან ქართული ძირებიდან ხელოვნურად ნაწარმოები სიტყვებით (მაგ.: მონოპოლია — ხოლოუფლება, ბენზინი — ბიჭვინი, კომპლექტი — სავსი...). ასეთი უკიდურესი პურიზმი, რა თქმა უნდა, მიუღებელი იყო.

მიუხედავად ამ ნაკლისა, ეს ლექსიკონი, როგორც აღნიშნავენ, მნიშვნელოვანი წამოწყება იყო: ითქვა პირველი ქართული ტექნიკური სიტყვა, დასაბამი მიეცა ქართულ ტექნიკურ ტერმინოლოგიას. რაც შეეხება ლექსიკონის პრინციპს, ვუკ. ბერიძე მას ასე განმარტავს: „ეს ლექსიკონი წარმოიშვა როგორც რეაქცია, როგორც პასუხი თვითმპყრობელური გამარჯვებელი პოლიტიკისა“².

ინტელიგენციის საგულისხმო ცდებმა, რომ სალიტერატურო ენის სადავო საკითხები გადაეჭრათ საჯარო შეკრებებზე (წ.კ. გ. საზ-ბა, ქართ. კულტ. მოყვ. საზ-ბა...) ძირითად მიზანს მაინც ვერ მიაღწია სავსებით გარკვეული მიზეზის გამო: არ არსებობდა საყოველთაოდ მიღებული, ყველასათვის სავალდებულო მეცნიერული წანამძღვრები, რომელთაც ყველა ერთგვარად

¹ რ. ლამბაშიძე, პირველი ტექნიკური ლექსიკონი და მისი როლი ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებაში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, V, 1981, გვ. 155.

² ვუკ. ბერიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიისათვის, ქუთნ. „მეცნიერება და ტექნიკა“, 1952, № 7, გვ. 30.

გამოიყენებდა. მეორეცაა და, ამ საქმეს აკლდა მზრუნველი, რომელსაც ხელეწიფებოდა შემუშავებული წესის ყველასათვის სავალდებულოდ გამოცხადება, დაკანონება. ასეთ ხელმძღვანელობას სთხოვდა სილ. ხუნდაძე იმჟამინდელ მთავრობას განცხადებაში, რომლითაც 1919 წ. ოქტომბერში მიმართა განათლების კომისარს. აღუწერდა რა ქართული სალიტერატურო ენის მძიმე მდგომარეობას, არწმუნებდა მას, რომ ერთადერთი გამოსავალია მთავრობის ინიციატივა, მისი განკარგულებით უნდა დაკანონდეს ლიტერატურული ფორმები. იქვე კომისარს იმასაც სთხოვდა, რომ გაეცა განკარგულება ენის მცოდნე პირთაგან კომისიის დაუყოვნებლივ შედგენის შესახებ, რათა ამ კომისიას მოკლე ხანში შეემუშავებინა სავალდებულო ფორმები. ს. ხუნდაძისავე თხოვნით, საკითხის დიდი მნიშვნელობის გამო გაზ. „სახალხო საქმე“ 1919 წლის 25 ნოემბრის ნომერში (№ 658, გვ. 1) გამოაქვეყნა ეს განცხადება¹.

ზოგ მოღვაწეს საეჭვოდ ეჩვენებოდა მთავრობის თაოსნობის ეფექტურობა², მაგრამ განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებულმა სასწავლო კომიტეტმა მყისვე მიიღო დადგენილება, რომ სალიტერატურო ენის სადავო საკითხთა გადასაჭრელად 1920 წ. 24 მაისს, დილის 10 საათზე, გამართულიყო ენის მცოდნეთა კონფერენცია. წინასწარი სამუშაოები დაეკისრა „საორგანიზაციო კომისიას“, რომელიც დაკომპლექტდა უნივერსიტეტის საუკეთესო ძალებით (ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, კ. კეკელიძე, ს. გორგაძე, ვუკ. ბერიძე). კომისიას უნდა შეემუშავებინა სადავო საკითხთა მოწესრიგების სარეკომენდაციო წესები. ეს დასკვნები მოხსენდებოდა კონფერენციას, იქ მიღებული გადაწყვეტილებები კი — სასწავლო კომიტეტს, რომელიც საბოლოო სანქციას მისცემდა მართებულ ფორმებს, ხოლო ამ ფორმებს გამოაქვეყნებდა და სავალდებულოდ გამოაცხადებდა განათლების სახალხო კომისარიატი.

„საორგანიზაციო კომისიამ“ დაუყოვნებლივ დაიწყო მუშაობა. პირველ ყოვლისა, მან გამოაქვეყნა მოსაგვარებელი საკითხ-

¹ სილ. ხუნდაძე, სახალხო განათლების კომისარს სილოვან ხუნდაძის მოხსენება, გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919, 25.XI, № 633.

² ბ. შირიანაშვილი, ისევ ქართული ენის საკითხი და სილოვან ხუნდაძე, გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919, 3.XII, № 635.

ბის სია. სხდომები სისტემატურად იმართებოდა 1920 წ. 4 აპრილიდან 1921 წ. 16 აპრილამდე. სხდომების მუშაობაში მონაწილეობას იღებდა ხოლმე დ. უზნაძეც.

ამ მუშაობის შედეგად განათლების კომიტეტმა 1921 წ. გამოსცა წიგნაკი „სალიტერატურო ქართულისათვის“ (პროექტი ქართული ორთოგრაფიის სადავო საკითხების მოსაწესრიგებლად, შემუშავებული საორგანიზაციო კომისიისა და მიღებული სასწავლო კომიტეტის მიერ, ტფ., 1921, 54 გვ.). აქ პირველ რიგში მოკლედ იყო წარმოდგენილი კომისიის მიერ მიღებული პრინციპები: 1. ფორმათა ერთსახეობა (უკიდურეს შემთხვევაში შესაძლებლად იყო მიჩნეული პარალელური ფორმების დაშვებაც); 2. ფორმის სიცოცხლისუნარიანობა („ცოცხალ“ ფორმათა უპირატესობა „მკვდარ“ ფორმებთან შედარებით); 3. გავრცელებულობა (ერთი ფორმის რამდენიმე ვარიანტს შორის უპირატესობა ენიჭებოდა საუბარსა და მწერლობაში უფრო გავრცელებულ ფორმებს); 4. ფორმის სიძველე (ისტორიულად სწორ ფორმასთან კავშირი და სიახლოვე).

ამრიგად, სალიტერატურო ენაში აუცილებელი ერთსახეობის დასადგენად უპირატესობა უნდა მიეცეს იმ ფორმას, რომელიც უფრო ახალია, უფრო გავრცელებულია, გამართლებულია ისტორიულად და ცოცხალია, ხმარებაშია.

ამავე წიგნაკში წარმოდგენილი იყო რეკომენდაციები სალიტერატურო ქართულის კონკრეტულ სადავო საკითხებზე, რომლებიც წლების მანძილზე განიხილებოდა პრესაში თუ ცალკეულ ავტორთა წერილებსა და ნაშრომებში. ასე, მაგ.: ძველი ასოებისა და ასომთავრულების საკითხი, ორმაგი მრავლობითი (ძმ-ან-ებ-ი, კარ-ებ-ებ-ი...), ზოგი ფონეტიკური და მორფოლოგიურ-სინტაქსური საკითხი (მწვანილი და არა წვანილი; დაო, ძმაო და არა დავო, ძმავო; თვითიული და არა თითოეული; მშია და არა მშიან; ხელნაწერი და არა ხელთნაწერი, ცოდვა და არა ცოდო; თამაშობდენ და არა თამაშობდნენ, კივის და არა კივა, დასდგომოდა და არა დასდგომიყო, გწერდა(თ) (თქვენ ის) და არა გწერდა, კეთილისა და ბრძენი კაცის და არა კეთილისა და ბრძენ კაცის, ურმის კარგი თვალი და არა კარგი ურმის თვალი და სხვ.).

კომისიის რეკომენდაციები (და ზოგი პრინციპიც) ყველამ

არ გაიზიარა. განსაკუთრებით ცხარედ კამათობდა ს. ხუნდაძე. კომისიის ყველა წევრიც არ ეთანხმებოდა ზოგ გადაწყვეტილებას. მიუხედავად ყველაფრისა, კომისიის მოღვაწეობა იმ ეტაპისათვის მაინც დიდად ფასეული იყო. ეს იყო სახელმწიფოს მიერ შექმნილი პირველი კომისია სპეციალისტთა მონაწილეობით, რომელმაც შეძლო პრინციპებისა და რეკომენდაციების შემუშავება გარკვეულ მეცნიერულ დონეზე.

როგორც ამ წიგნაკის ბოლოსიტყვაობა გვაუწყებს, „კონფერენციისათვის მომზადდა რამდენიმე მოხსენება: 1. ა. შანიძისა, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში: პროექტი ორთოგრაფიული რეფორმისათვის (1920 წ., გვ. 180-182. ეს მონაკვეთი ცალკე წიგნაკდაც გამოიცა. ლ. ლ.); 2. გ. ახვლედიანისა, ყრუ **medine** ქართულში, ტფილისი, 1920; 3. ს. გორგაძისა, ახალი სალიტერატურო ქართულის ისტორიიდან (1850-1920), რომელიც 1920 წლის ზაფხულიდან დამზადებულია დასაბეჭდად. მზადდება სხვა მოხსენებებიც“.

1923 წ. 1 მარტის ნომერში გაზ. „კომუნისტი“ იუწყებოდა: „სასწავლო კომიტეტისაგან გამოყოფილმა სპეციალისტთა კომისიამ თავიანთი მუშაობა უკვე დაასრულა, შემუშავებული მასალები დაბეჭდა და ახლო მომავალში მოიწვევს კონგრესს, რომელიც საბოლოოდ დაამყარებს ყველასათვის სავალდებულო ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებს“¹. მაგრამ რალაც სხვაც იყო საჭირო ყრილობისა თუ კონგრესისათვის სათანადო ნიადაგის შესამზადებლად. მწვავედ იგრძნობოდა აუცილებლობა, რომ ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებას უფრო გეგმაზომიერი ხასიათი მისცემოდა.

1921 წლის 1 ნოემბერს, მთავრობის დადგენილებით, განათლების სახალხო კომისარიატთან („განსახკომთან“) დაარსდა უმაღლესი სამეცნიერო დაწესებულება „**სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭო**“ (თავმჯდომარე — განათლების კომისარი **დავით კანდელაკი**, თავმჯდომარის ამხანაგი — **ივანე ჯავახიშვილი**, მდივანი — **მიხეილ ზანდუკელი**. საბჭოს მუშაობას ფაქტობრივ წარმართავდა ივ. ჯავახიშვილი). საბჭოს მთავარი მიზანი იყო

¹ მოგვევს ლ. შ ა ლ ვ ა შ ვ ი ლ ი ს დასახ. ნაშრომის მიხედვით, გვ. 329.

განათლებისა და სალიტერატურო ენის საკითხებზე ზრუნვა. განათლების სისტემის უპირველეს პრობლემას წარმოადგენდა სკოლებისა და უმაღლესი სასწავლებლებისათვის სახელმძღვანელოების შექმნა, რისთვისაც აუცილებელი იყო ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შედგენა. ივ. ჯავახიშვილს ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შექმნა სალიტერატურო ენის მოწესრიგების ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად მიაჩნდა. მისი რწმენით, ეს იქნებოდა ქართული ენის განვითარების ყველაზე მძლავრი იარაღი. იგი ერთ მთლიანობაში ხედავდა ტერმინოლოგიის, ლექსიკოლოგიისა და სალიტერატურო ენის მოწესრიგების დიდ მნიშვნელობას. ამიტომ ახლად დაარსებულ უნივერსიტეტში ჩამოაყალიბა ტერმინთა შემმუშავებელი კომისია, რომელიც ტერმინოლოგიური და ნორმატიული საკითხების შესწავლის ერთ-ერთი ძირითადი კერა იყო.

ივ. ჯავახიშვილის დიდი ძალისხმევით შეგროვილი დიდძალი ტერმინოლოგიური მასალისა და დიდი ცოდნის მაქსიმალურად გამოყენებით, აგრეთვე სპეციალისტთა თავდადებული მუშაობით მოკლე ხანში (1921-28 წლებში) საბჭომ რამდენიმე დარგის ტერმინოლოგია გამოსცა და ბევრიც გამოსაცემად მოამზადა.

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისათვის ბრძოლაში საიმედო დასაყრდენს წარმოადგენდა **გ. ახვლედიანის** ინიციატივით 1923 წლის 18 თებერვალს დაარსებული „**ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოება**“ (დამფუძნებელი წევრები: გ. ახვლედიანი, კ. კეკელიძე, ს. გორგაძე, ვუკ. ბერიძე, არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, დიმ. მგელაძე, მაკ. ხუბუა, სტ. ჩხენკელი, ლ. მელიქსეთ-ბეგი). საზოგადოების წევრებად ჩაირიცხნენ ის პირებიც, რომელნიც შემთხვევით ვერ დაესწრნენ ამ სხდომას (ივ. ჯავახიშვილი, დ. უზნაძე, ი. აბულაძე, ა. შანიძე, მ. ჯანაშვილი, ს. ჯანაშია, ს. იორდანიშვილი). არჩეულ იქნა საზოგადოების საბჭო: გიორგი ახვლედიანი (თავმჯდომარე), აკაკი შანიძე (თავმჯდომარის ამხანაგი), ბენედიქტე (არნოლდ) ჩიქობავა (მდივანი), დიმიტრი მგელაძე (მოლარე), აგრეთვე სარევიზიო კომისია.

საზოგადოებამ გამოსცა კრებული „**წელიწადული**“ (1923-24 წ.წ.), რომელშიც შევიდა მაღალკვალიფიციური ნაშრომები. ეს იყო მომავალი ძლიერი ქართული საენათმეცნიერო სკოლის

ერთ-ერთი პირველი, ფრიად მნიშვნელოვანი განაცხადი.

1925 წელს სამეცნიერო საბჭო რეორგანიზაციის შედეგად „ცენტრალურ სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომიტეტად“ (1926 წლიდან კომიტეტს „კომისია“ ეწოდა) გადაკეთდა და დაექვემდებარა სახალხო კომისართა საბჭოს (თავ-რე გუკ. ბერიძე). მას ევალებოდა ყოველგვარი (თუნდაც ცალკეულ მეცნიერთა მიერ შედგენილი) ტერმინოლოგიის განხილვა და გამოსაცემად მომზადება.

კომიტეტი ქართული სალიტერატურო ენის უნიფიკაციის საქმესაც ნაყოფიერად ემსახურებოდა. ამიტომ მას შიიხსენიებენ აგრეთვე, როგორც „ენისა და ტერმინოლოგიის კომისიას“.

1926 წელს კი საქართველოს ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა (ცაკ-მა) შექმნა „მთავარი სატერმინოლოგიო კომიტეტი“ (თავმჯდომარე ფ. მახარაძე), სადაც მოხდებოდა „ცენტრალური სამეცნიერო კომისიის“ მიერ შემუშავებული მასალის საბოლოოდ დადასტურება ცნოვრებაში გასატარებლად. ასე რომ, სადავო საკითხების მოგვარება, სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისათვის ზრუნვა ჯერ სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოს ეკისრებოდა (1921 წლიდან), შემდეგ (ე. ი. 1925 წლიდან) — ცენტრალურ სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომისიას, 1926 წლიდან კი — მთავარ სატერმინოლოგიო კომიტეტს.

მთავარი სატერმინოლოგიო კომიტეტი ყურადღებას უთმობდა ენის კულტურის საკითხებსაც, როგორიცაა ენაში უხვად შემოსული ნასესხები და ხელოვნური ლექსიკის მოწესრიგება, გაზეთისა და თარგმანების ენის დახვეწა, ენის სიწმინდის დაცვა, სალიტერატურო ენის ნორმათა შემუშავება და სხვ.

„ცაკთან“ ასეთი ორგანოს დაარსება იყო რუსეთში მიმდინარე პროცესების გამოძახილი, ხაზგასმა რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის „ზრუნვისათვის“.

1926 წლის ოქტომბერში „ქართულ საენათმეცნიერო საზოგადოებასა“ და უნივერსიტეტის სათანადო კათედრას სატერმინოლოგიო კომიტეტის სხდომის დადგენილებით დაევაღათ დაეჭარებინათ მასალების მომზადება სალიტერატურო ენის ნორმების დასადგენად (ამავე შინაარსის მუხლი მეორდება კომიტეტის 1929 წლის დადგენილებაშიც).

ინტერესი სალიტერატურო ენის საკითხებისადმი დღითი

დღე ცხოველდებოდა: მათ მოგვარებაზე მსჯელობენ ენის სპეციალისტები, მწერლები, ჟურნალისტები, პედაგოგები...

1926 წელს მწერალთა ყრილობაზე წარმოთქმულ სიტყვაში **პავლე ინგოროყვამ** აღნიშნა, რომ: 1) ქართულ მხატვრულ სიტყვასთან დაკავშირებული პრობლემები ჯერ შეუსწავლელია. საჭიროა დაარსდეს ქართული სიტყვის ინსტიტუტი. საქმის გასაძლიერად მწერალთა კავშირს სათანადო ძალები მოეპოვება; 2) ამ ინსტიტუტმა უნდა იზრუნოს სალიტერატურო ენის სიწმინდისათვის. სალიტერატურო ენის ნორმები ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული, გამოცემებსა და პრესაში ენა მახინჯდება; 3) აუცილებელია ქართული აკადემიური ლექსიკონის გამოცემა როგორც მწერლების, ასევე სამეცნიერო ორგანიზაციების წარმომადგენელთა მონაწილეობით¹.

ამ გამოსვლის საფუძველზე მწერალთა ყრილობას მიუღია რეზოლუცია:

1. ვინაიდან ქართული მხატვრული სიტყვის პრობლემები დაუმუშავებელი და შეუსწავლელია, მწერალთა კავშირთან დაარსდეს **ქართული სიტყვის ინსტიტუტი**, რომელსაც დაევალება იზრუნოს აგრეთვე ქართული ენის გაწმინდისათვის და, კერძოდ, ყურადღება მიაქციოს ენის სისტემატურად დამახინჯების ფაქტებს, რომლებიც გვხვდება ქართულ პრესასა და ქართულ გამოცემებში.

2. ამავე მიზნით საჭიროდ იქნეს მიჩნეული მწერალთა კავშირის წარმომადგენლის მიწვევა უმაღლეს სამეცნიერო საბჭოში.

3. ყრილობა საჭიროდ მიიჩნევს მწერალთა კავშირის ინიციატივით და უახლოესი (უშუალო) მონაწილეობით შეიქმნას სპეციალური კოლეგია ქართული აკადემიური ლექსიკონის დასამუშავებლად და გამოსაცემად².

1928 წლის მარტში სრულიად საქართველოს მწერალთა II ყრილობაზე მკვეთრად წინ წამოწეული იყო ენის სიწმინდისათვის ბრძოლის საკითხი. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის ღონისძიებებს, სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვას, თარგმნილი ლიტერატურის ენას... საჭი-

¹ „ქართული მწერლობა“, ტფ., 1926, № 1, გვ. 9-14.

² იქვე, გვ. 101-106.

როდ იქნა მიჩნეული, ერთი მხრივ, სატერმინოლოგიო კომისიის შექმნა, მეორე მხრივ კი — მართლწერის კომისიისა (თბილისის უნივერსიტეტთან ერთად). მწერალთა ყრილობამ დაავალა ქართველ მწერალთა ფედერაციის საბჭოს, რომ უნივერსიტეტთან შეთანხმებით მოეწყო ქართული მართლწერის შემუშავებელი კონფერენცია.

სპეციალისტები კი კვლავ დამოუკიდებლად მუშაობენ... 1929 წ. ჟურნალ „ქართულ მწერლობაში“ (№3, გვ. 80-87; №4, გვ. 68-82) გამოქვეყნდა სერგი გორგაძისეული პრინციპები. ეს ნაშრომი ს. გორგაძეს თავის წინა ნაშრომთა ერთგვარ დასკვნად და კომპენდიუმად მიაჩნია (იხ. მისი: „ახალი სალიტერატურო ქართულის ისტორიიდან“, „მნათობი“, 1925, №1, №3; 1926, №1-№5-6; „ქართული მართლწერა“, ქუთაისი, 1916; „სალიტერატურო ქართულისათვის“, ტფ., 1921).

ავტორი სამართლიანად აცხადებს, რომ სალიტერატურო ენის სადავო ფორმათა მოწესრიგების საქმეში მთავარია არა კონკრეტული მაგალითების სიმრავლე, არამედ ის ძირითადი პრინციპები, რომელთაც უნდა ემყარებოდეს ფორმათა მოწესრიგება.

1932 წ. ქართული ენისა და ტერმინოლოგიის კომისიამ და სახელმწიფო გამომცემლობამ მოაწყვეს კურსკონფერენცია ავტორთა, მთარგმნელთა და რედაქციების მუშაკთათვის. ლექციები წაიკითხეს: ა. შანიძემ, ს. ჯანაშიამ, არნ. ჩიქობავამ, ს. ყაუხჩიშვილმა, ს. იორდანიშვილმა, გ. ახვლედიანმა, ვ. თოფურია... ეს ლექციები 1932—1934 წლებში ათ ნაკვეთად გამოქვეყნდა საერთო სათაურით: „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისათვის“. მომხსენებლები იხილავდნენ შემდეგ საკითხებს: უცხო სიტყვათა გადმოცემა, კომპოზიტების დაწერლობა, სადავო საკითხები ღროთა I და II ჯგუფებში (წავიდნენ თუ წავიდნენ?), ღროთა III ჯგუფში (გაუტენია თუ გაუტენია? ვშობილიყავ თუ ვშობილვიყავ?); ებ-იან მრავლობითში ზმნის შეთანხმება რიცხვში (მთები მოჩანს თუ მთები მოჩანან?) და სხვ. ზოგი ავტორი (მაგ., არნ. ჩიქობავა) შემდეგაც აქვეყნებს ასეთ ნაკვეთებს.

აღნიშნული ლექციები საფუძვლად დაედო ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა პირველ კრებულს (1936 წ.).

1932 წელს ქართული ენისა და ტერმინოლოგიის კომისიის

სბდომაზე სიმონ ჯანაშიამ წაიკითხა მოხსენება თემაზე: „რით უნდა ვიხელმძღვანელოთ მართლწერისა და სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისას“ (პირველად დაიბეჭდა მისი შრომების III ტომში, 1959 წ., გვ. 235-252). ეს მოხსენება მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის მოწესრიგების პროცესში.

1932 წელს გამოვიდა პირველი ნაკვეთი **გ. თოფურია**ს წიგნისა „ქართული ენა“, რომელშიც, სხვა საკითხებთან ერთად, პირველად ჩვენს სინამდვილეში, ლიტერატურული ენა (მაშინ ამ ტერმინსაც ხმარობდნენ „სალიტერატურო ენის“ მნიშვნელობით) დახასიათებულა როგორც ნორმირებული მეტყველება. როგორც ივ. გიგინეიშვილი შენიშნავს, ამ ნაშრომში „პირველად მიექცა სრულიად გარკვეული პრინციპული ყურადღება ნორმას, როგორც სალიტერატურო ენის განმსაზღვრელს მისი განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, და ნორმის ურთიერთობას ენობრივ სისტემასთან“¹.

ამ წიგნის 23-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „...ლიტერატურული ენა ემყარება ტრადიციას... ყოველი ახალი ენობრივი მოვლენა ისინჯება მართლწერა-მეტყველების თვალსაზრისით, უმორჩილებენ ე. წ. გრამატიკულ წესებს, აშორებენ სპეციფიკურ კუთხურს; ზოგჯერ ხდება ისიც, რომ ტოვებენ მას, რაც შეიძლება კუთხურში დიდი ხანია მოკვდა. აქედან ჩანს ენის კონსერვატიულობა“. აქ ლაკონურად არის ჩამოყალიბებული სალიტერატურო ენის მართებულ ფორმათათვის სავალდებულო, განმსაზღვრელი ძირითადი მახასიათებლები: **გრამატიკული გამართულობა, ტრადიციულობა, დახვეწილობა** (დიალექტური ელემენტებისაგან განთავისუფლება, თუმც ზოგჯერ შეინარჩუნებს ისეთ დიალექტურ ფორმას, რომელიც დიალექტში უკვე აღარ იხმარება, მკვდარია). ეს ენის **კონსერვატიულობის** დამადასტურებელია. ახალი ენობრივი ფაქტი (მოვლენა) ენაში დამკვიდრდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ არ არღვევს ენის სისტემას — ემორჩილება ენაში არსებულ გრამატიკულ კანონებს, მართლწერა-მე-

¹ გ. თოფურია, ქართული ენა, განაკვეთი I, ტფილისი, 1932, 29 გვ.

² ივ. გიგინეიშვილი, ვარლამ თოფურიას ღვაწლი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაციის საქმეში, იკვ, XXII, 1980, გვ. 289.

ტყველების წესებს, ე. ი. თუ ნორმის შესაბამისია.

ასეთ ვითარებაში, როდესაც ნორმების შესამუშავებლად მსჯელობა და მუშაობა გაცხოველდა, განსხვავებული მოსაზრებაც გაჩნდა. **მის. ჯავახიშვილმა** ნაადრევად მიიჩნია კონფერენციის მოწვევა და ნორმატიული კანონების შემუშავება ენისათვის, რადგან, მისი აზრით, ენაში მიმდინარე პროცესები ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენების ბუნებრივი შედეგია, — კომუნიკაციების გაფართოება, წიგნისა და გაზეთის ტირაჟის გაზრდა, განათლების ტალღის გაძლიერება და სხვ. ბუნებრივად იწვევს სალიტერატურო ენის უსწრაფეს განვითარებას... დედაქალაქში, რომელიც ქმნის საერთო ენასა და კულტურასაც, თავი მოიყარა ლიტერატურამ, პრესამ, მეცნიერებამ, ხელოვნებამ, სახელმწიფო აპარატმა, სულ ახლახან ყველა კუთხეშიც... საჭიროა მოვიცადოთ, სანამ ჩვენს ქალაქში თავმოყრილი მრავალი კილო გადაიხარშება და ერთ ყალიბში გამოიჭედება: „უკანასკნელ წლებში უკვე ცხადად კლებულობს ანარქია, ე. ი. კლებულობს სადაო [ფაქტების] რიცხვი, დუღილი ნელდება და საერთო ქართულიც ყალიბდება... დღევანდელი ქართული დიდი სისწრაფით პოულობს საჭირო სტატიურობას და გარკვეულ ფორმებს, და როცა... ამა თუ იმ ფორმის ცხადი უპირატესობა დამკვიდრდება, კონფერენციამ მაშინ-ღა უნდა დაადასტუროს არსებული ფაქტი“, ისევე როგორც „უცხოელთა აკადემიები ამა თუ იმ სიტყვას ან ფორმას მაშინ დააკანონებენ ხოლმე ქალაქებში, როცა ის მტკიცედ მოიკიდებს ფეხს სინამდვილეში... ათიოდე წელიწადში, შეიძლება უფრო ადრეც, სადავოს უმეტესი ნაწილი თავისთავად გადაწყდება და კონფერენციის მოწვევასაც მაშინღა ექნება აზრი და გამართლება“¹.

კ. გამსახურდია არ დაეთანხმა ამ მოსაზრებას: ქართული ენა ასი წლის განმავლობაში სახელმწიფო ენათა სიიდან გამორიცხული იყო... სტიქიონურად იზრდებოდა... არც მომვლელი ჰყავდა, არც — ყალიბის მიმცემი... ნამდვილ ლიტერატურულ ქართულს ჩვენს თვალწინ ეყრება საძირკველი, ამიტომ ძლიერ საშურია ამ კონფერენციის მოწვევა, ... დასკვნებს ხელისუფლება

¹ მის. ჯავახიშვილი, ახალი სალიტერატურო ქართლისათვის, რჩეული თხზულებანი, VI, 1980, გვ. 131.

დააკანონებს და აღდგება ქართული ენის სისადავე და მშვენიერება. დღეს დიდი დუღილი და ზრდაა ქართულ ენაში. „ამ ენერგიულად წინ გაქანებულ ენის სტიქიას ყალიბი უნდა“¹.

ცოტა ხნის შემდეგ (1932 წ.) ენისა და ტერმინოლოგიის კომისიის სხდომაზე წაკითხულ მოხსენებაში („რით უნდა ვიხელმძღვანელოთ მართლწერისა და სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისას“) ს. ჯანაშია განმარტავს, რომ ეს წმინდა ქართული ამოცანაა, — არსად ასეთი ნორმები არ დაუდგენიათ. ევროპული ენებისათვის ნორმების დადგენის საჭიროება არ არსებობს, იქ საკმარისია დაადასტურონ გაბატონებული ფორმები. ქართულში კი თანამედროვე სალიტერატურო ფორმათა გაბატონება სტიქიურად ხდება და გაბატონებული ფორმის ჩვენება ხშირად შეუძლებელიც კია, იმდენად არის დარღვეული ერთსახეობა. ამიტომ ამა თუ იმ რეალური მდგომარეობის დასადასტურებლად ძალზე აქტიურად ჩარევა გვიხდება.

რადგან თანამედროვე ქართულ ენაში გაბატონებული ფორმის ჩვენება არ ხერხდება, რაღაც სხვა პრინციპს უნდა დავეყრდნოთ; „ამ პრინციპს სალიტერატურო ენის ცნების ანალიზი და სალიტერატურო ქართულის ისტორია გამოამჟღავნებს“, — ასეთია ს. ჯანაშიას აზრი².

1933 წლის 10 ივნისს თბილისის უნივერსიტეტში მაშინდელი რექტორის ლევან აღნიაშვილის დიდი ხელშეწყობით დაარსდა ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების ინსტიტუტი („ელხი“). ეს იყო საქართველოში პირველი სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი სახელმწიფოებრივი მასშტაბისა. მისი ორგანიზება მიენდო ცნობილ მეცნიერს, ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანს სიმონ ხუნდაძეს, რომელიც „ელხის“ დირექტორადაც დაინიშნა, სწავლულ მდივნად კი — ვ. თოფურია. ს. ხუნდაძის მოულოდნელად გარდაცვალების შემდეგ დირექტორობა დაეკისრა პარტიულ მუშაკს, პუბლიცისტ აკაკი ჭყონიას (1898—1937). „ელხში“ თავდაპირველად ორი სექცია (ენისა და ლიტერატურისა) მუშაობდა. ჰქონდათ საკუთარი ყოველწლიური ორგანო — „ლიტე-

¹ კ. გამსახურდია, ქართული მართლწერის კონფერენციისათვის, რეული თხზულებანი, გვ. 203.

² ს. ჯანაშია, რით უნდა ვიხელმძღვანელოთ მართლწერისა და სალიტერატურო ენის ნორმების აღდგენისას, შრომები, ტ. III, 1959, გვ. 244.

რატურული მემკვიდრეობა“ (ფაქტობრივი რედაქტორი **გ. ლეონიძე**). გამოვიდა ერთადერთი ნომერი (1935 წ.)¹.

1934 წ. რეორგანიზაციის შედეგად „ელზ“ ეწოდა „**შოთა რუსთაველის სახელობის ენისა და ლიტერატურის** (სამეცნიერო-კვლევითი) **ინსტიტუტი**“. აქედან ენის განყოფილება 1936 წ. გადავიდა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალში ჩამოყალიბებულ ჰუმანიტარული პროფილის ახალ სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, რომელსაც ეწოდებოდა „**ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი**“ (ენიმკი), ლიტერატურის განყოფილებამ კი არსებობა განაგრძო დამოუკიდებელი ინსტიტუტის სახით 1942 წლის აგვისტომდე.

მიუხედავად იმისა, რომ სალიტერატურო ენის პრობლემებზე 20-იან წლებში საკმაოდ აქტიურად მუშაობდა რამდენიმე სპეციალური კომისია („ცენტრალური სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომისია“, ცაკ-თან არსებული „მთავარი სატერმინოლოგიო კომიტეტი“, „ტექნიკური საზოგადოების სატერმინო სექცია“, აგრეთვე „ელზის“ ენისა და ლიტერატურის სექცია), სალიტერატურო ენის სირთულეების მოგვარება, მისი დახვეწა მაინც არ ხერხდებოდა.

1930-იანი წლებისათვის უკვე შეიქმნა საზოგადოებრივი აზრი, რომ ქართული სალიტერატურო ენის უნიფიკაციისათვის, მისი მონოლითურობის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია ნორმათა შემუშავება. ხელისუფლებამაც გაამახვილა ყურადღება ამ პრობლემაზე და 1933 წ. 4 სექტემბერს სახალხო კომისართა საბჭომ და ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმმა მიიღეს საგანგებო დადგენილება „სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენის წესის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც სალიტერატურო ენის ნორმათა შემუშავება ასე უნდა წარმართულიყო: „ელზში“ სადავო საკითხთა დოკუმენტურად შესწავლის შემდეგ ეს საკითხები განიხილებოდა და სავალდებულო ნორმები დაწესდებოდა სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოში, სადაც ამისათვის შეიქმნებოდა სპეციალური კომისია შემდეგი შემადგენლო-

¹ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, „ჩვენი ცხოვრების ლამპარი“, ვაზ. „კომუნისტი“, 1988, 13.XI.

ბით: ა) სახელმწიფო საბჭოს სათანადო სექციის წევრები; ბ) ცენტრალური სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომისიის პრეზიდიუმი და ამავე კომისიის ენათმეცნიერი წევრები; გ) მწერალთა კავშირის ორი წარმომადგენელი; დ) თითო წარმომადგენელი სახელმწიფო უნივერსიტეტისა, დიდი ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიისა, სახელგამისა და გაზ. „კომუნისტისა“.

ცენტრალური სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომისიის მიერ შემუშავებული მასალაც უნდა განხილულიყო „ელხის“ ენის სექციაში და დასამტკიცებლად წარდგენოდა სამეცნიერო საბჭოს.

სამეცნიერო საბჭოს უნდა შეემუშავებინა საკითხთა განხილვის კალენდარული გეგმა იმ ვარაუდით, რომ 1934 წლის I იანვრისათვის დამთავრებულიყო ძირითადი საკითხების განხილვა-დამტკიცება. შემუშავებული მასალა საბოლოოდ დასამტკიცებლად წარედგინებოდა ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმს.

1933 წ. 17.XI-ს გაზ. „კომუნისტში“ გამოქვეყნდა აკ. ჭყონიას მიერ ხელმოწერილი მასალა სათაურით — „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენისათვის“, სადაც ჩამოთვლილია თითქმის ყველა მოსაგვარებელი საკითხი, მაგ.: ბალის თუ ბლის, ბედურათი თუ ბედურით, ორთავენი თუ ორთავე, სდგას თუ დგას, მწყურია თუ მწყურიან, უნახავს თუ უნახია, შეუსვამს თუ შეუსვავს, ფრინავს თუ ფრენს, ნამოსახლევი თუ ნამოსახლეები, ბევრი (მრავალი, ყველა, ზოგი...), მერცხალი თუ მერცხლეები; ხანლები აშენდა თუ აშენდნენ და სხვა მრავალი.

ასეთი იყო ის კონკრეტული საკითხები, რომლებიც უნდა განეხილა და მოეგვარებინა სამეცნიერო საბჭოს.

1934 წლის 5 მაისს მწერალთა სასახლეში გაიმართა დისკუსია სალიტერატურო ენის საკითხებზე. წამოიჭრა ბევრი საკითხი. მწერალთა ერთმა ჯგუფმა (კ. ნადირაძე, ს. კლდიაშვილი, პ. იაშვილი, ბუაჩიძე) ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ ენა არ არის მხოლოდ გრამატიკული კატეგორია და ამიტომ ენის დასახვეწად სულაც არ კმარა გრამატიკული შეცდომების გასწორება და სწორი ნორმის დადგენა, აუცილებელია სტილის, ფონეტიკური მხარის, მხატვრული სახეებისა და სხვა საკითხების შესახებ მსჯელობაც... მის. ჯავახიშვილმა საყრდენი დიალექტის საკითხი დააყენა.

საყურადღებო სიტყვა წარმოთქვა ს. ჯანაშიამ — „ქართული ლიტერატურული ენის საკითხები“ (პირველად გამოქვეყნდა მისი შრომების III ტომში, 1959 წ.). იგი შეეხო ორთოგრაფიის, დიალექტების, კლასიკოსთა ენის, უცხო ენათა გავლენისა და სხვა საკითხებს.

ს. ჯანაშიას ამ ორ გამოსვლაში (1932 წ. და 1934 წ.) ბევრ სხვა დიდად საყურადღებო დებულებასთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა მის მიერ მიგნებული საყრდენი, ამოსავალი სალიტერატურო ენის პრინციპთა შესამუშავებლად. ეს საყრდენი სალიტერატურო ენის ცნების ანალიზია და სალიტერატურო ენის ისტორიაში შეიძლება გამომჟღავნდეს.

შემდეგ არნ. ჩიქობავამ კიდევ უფრო დააზუსტა, გააღრმავა ეს დებულება და სალიტერატურო ენის ნორმათა პრინციპების შემუშავებისათვის ძირითად საყრდენად საერთოდ ენის ცნების ანალიზი გამოაცხადა.

* * *

ყოველივე ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ უკვე შემზადდა ნიადაგი ნორმათა კომისიის შესაქმნელად. 1934 წელს განათლების სახალხო კომისარიატთან ჩამოყალიბდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი რესპუბლიკური კომისია ოცდაათი კაცის შემადგენლობით:

მ. ტოროშელიძე (თავმჯდომარე), ა. თათარაშვილი (მოადგილე), ვ. თოფურია (მდივანი), წევრები: გ. ახვლედიანი, ვ. ბერიძე, კ. გამსახურდია, ერმ. გორდელაძე, ი. გრიშაშვილი, შ. დალიანი, დ. დემეტრაძე, ვ. დონდუა, ა. დუღუჩავა, ვ. ეგნატაშვილი, გ. ლეონიძე, ბ. ინგვროყვა, ს. იორდანიშვილი, კ. კეკელიძე, ვ. კოტეტიშვილი, ქრ. რაჭველიშვილი, მ. საყვარელიძე, გ. ქიქოძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ა. შანიძე, ალ. შანიშაშვილი, არნ. ჩიქობავა, კ. ქიქინაძე, ა. ჭუმბაძე, ა. ჭყონია, მ. ჭავჭავაძე, ს. ჯანაშია.

ცოტა მოგვიანებით კომისიის ფუნქციებს ასე განმარტავენ: კომისიის დანიშნულებაა: ხელმძღვანელობა გაუწიოს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების პროცესს იმ მხრივ, რომ იგი „სრულად იყენებდეს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის პროცესში შექმნილ საგანძურს, იყოს მაქსიმალურად მონოლითური, ჭეშმარიტად ხალხური და ჭეროვნად მოემსახუროს ქართველ